

Najstarsze nagrobki na żydowskim cmentarzu w Tarnowie

Otrzymano:

02.11.2020

Przyjęto do druku:

18.01.2021

Opublikowano:

Luty 2021

Abstrakt: Cmentarz żydowski w Tarnowie istniał już w XVI wieku. Posiada on niezmiernie cenny zespół nagrobków z XVII, XVIII i początku XIX wieku. Są one zarówno zabytkiem sztuki sepulkralnej, jak i świadectwem kultury nie tylko tarnowskich Żydów, ale w ogóle Żydów polskich. Artykuł przedstawia najstarsze nagrobki na cmentarzu. Zachowane nagrobki pochodzą dopiero z drugiej połowy XVII wieku.

Słowa kluczowe: cmentarz, Tarnów, Żydzi, epigrafika hebrajska

Gmina żydowska w Tarnowie istniała już w drugiej połowie XVI wieku. Najprawdopodobniej początkowo jako przykahalek, a nie w pełni samodzielna gmina. Dopiero w pierwszej połowie XVII wieku funkcjonuje w pełni jako odrębna gmina. Nie zachował się żaden dokument, który wskazywałby, kiedy cmentarz żydowski w Tarnowie został założony. Na podstawie przywilejów nadanych Żydom w XVII wieku można stwierdzić, że istniał już w 1581 roku. Właściciele miasta powołują się bowiem na przywilej dla Żydów Konstantego księcia Ostrowskiego, wojewody kijowskiego, wydany 4 V 1581 roku, w który zapisana była kara 500 złp za niszczenie cmentarza¹. Najstarszy dokument odnoszący się do cmentarza to porozumienie z 16 V 1631 roku Żydów z radą miejską Tarnowa, podpisane pomiędzy burmistrzem Baltazarem Bujakowiczem, w obecności pełnego składu sądu wójtowskiego z wójtem Tomaszem Passerem a Zachariaszem Lazarowiczem i Salomonem jego szwagrem. Umowa ta regulowała powinności Żydów za użytkowanie cmentarza i zagrody dokupionej przez gminę².

W okresie międzywojennym najstarszy nagrobek pochodził z 1642 roku³. Zachowana dokumentacja inwentaryzacyjna z końca XX wieku wspomina także

- 1 Przywilej księcia Aleksandra Janusza z 18 V 1670 r., księcia Michała Kazimierza Radziwiła z 17 II 1676 r. oraz Stanisława Koniecpolskiego z 27 II 1676 r.
- 2 Muzeum Okręgowe w Tarnowie, *Acta consularia z lat 1621–1632*, MT-H-477, s. 192–193; por. J. Leniek, F. Herzig, F. Leśniak, *Dzieje miasta Tarnowa*, Tarnów 1911, s. 135–136 oraz S. Wróbel, *Zbrodnie straszliwe w dawnym Tarnowie*, Tarnów 1992, s. 204–205.
- 3 A. Piszowa, *600-lecie Tarnowa*, Tarnów 1930, s. 209.

o najstarszych nagrobkach z XVII wieku⁴. W najnowszym zestawieniu nagrobków tarnowskiego cmentarza najstarsze nagrobki Fundacji Dokumentacji Cmentarzy Żydowskich w Polsce pochodzą z pierwszej połowy XVIII wieku⁵.

Celem artykułu jest odszukanie i przedstawienie zachowanych najstarszych nagrobków na żydowskim cmentarzu w Tarnowie. Pochodzą one z XVII wieku. Siedem z nich jest datowanych. Dodatkowo zachowane są jeszcze trzy nagrobki, choć nie mają zachowanych dat śmierci, najprawdopodobniej także pochodzą z XVII wieku.

Nagrobki z XVII wieku:

1. Miriam, żona Menachema Segala (1651).
2. Chaim, syn Icchaka (1677).
3. Szajndel, córka Awigdora Karo (1689).
4. Szlomo Zelman Segal (1689).
5. Aron, syn Jehudy (1697).
6. Meir, syn Cwi Segal (1699).
7. Baruch, syn Jehudy (1699).
8. Szlomo Zelman Zalkind, syn Abrahama (1714).

Niedatowane nagrobki pochodzące z XVII wieku:

1. Szajndel, córka Josefa Jozki (1659?).
2. Jehuda Leib, rabin tarnowski.
3. Nagrobek kobiety.

4 L. Hońdo, *Cmentarz żydowski w Tarnowie*, Kraków [2001], s. 65–67.

5 https://cemetery.jewish.org.pl/list/c_98.

1. Miriam, córka Icchaka Segal

Na górze tumby:

Nagrobek Miriam, żony szanowanego, możnego Menachema Segal.	1	מצבת שם מרים אשת כנה"ר
	2	מנחם סג"ל

Z boku:

Tu pochowana niewiasta porządna. Pani Miriam, córka pana i mistrza Icchaka Segal.	3	פה טמונה אשה
	4	הגונה מרת מרים
	5	בת הר"ר יצחק
	6	סג"ל

Z drugiej strony:

W wieku trzy-	7	[ב] ת שלש
nastu	8	[ע] שרה
lat. W dniu	9	שנה יום [ש]
(świętego) szabatu 11 adar	10	ק' י"א אדר
411 według małej rachuby.	11	תי"א לפ"ק ת'

כנה"ר = כבוד נדיב הרב
סג"ל = סגן ליה
הר"ר = הרב רבי
לפ"ק = לפרט קטן

Zmarła 22 II 1651 roku.

Nagrobek Miriam, córki Icchaka Segal

(źródło: fotografia własna, Cmentarz żydowski w Tarnowie, 2019)

Nagrobek Miriam, córki Icchaka Segal

(źródło: fotografia własna, Cmentarz żydowski w Tarnowie, 2019)

Nagrobek Miriam,
córki Icchaka Segal
(źródło: fotografia własna,
Cmentarz żydowski
w Tarnowie, 2019)

2. Chaim, syn Icchaka

Tu pochowany	1	פ"נ
mąż sprawiedliwy	2	איש צדיק
i pobożny. Kaznodzieja	3	וחסיד המוכי
i kabalista. Mąż	4	ומקובל איש
święty i czysty.	5	קדוש וטהור
Nasz nauczyciel Chaim,	6	מ' חיים בן מ'
syn naszego nauczyciela		
Icchaka, niech pamięć	7	יצחק זצ"ל
sprawiedliwego będzie		
błogosławiona! (Prz 10, 7)		
Który odszedł do wieczności	8	שהלך לעולמו
6 dnia 5	9	ביום ו' ה' ימיו
szwat	10	שבט
roku 437 według małej rachuby.	11	שנת תל"ז לפ"ק
Niech jego dusza będzie związana	12	תנצב"ה
w wieniec życia!		

פ"נ = פה נקבר

מ' = מורנו

זצ"ל = זכר צדיק לברכה

לעולמו = לעולמו

ימיו = ימים

לפ"ק = לפרט קטן

תנצב"ה = תהא נפשו (נשמתו) צרורה בצרור החיים

Zmarł 29 XII 1676 roku.

Nagrobek Chaima, syna Icchaka
(źródło: fotografia własna,
Cmentarz żydowski w Tarnowie, 2019)

Nagrobek Szajndel,
córki Awigdora Karo
(źródło: fotografia własna,
Cmentarz żydowski w Tarnowie, 2019)

3. Szajndel, córka Awigdora Karo

Tu	1	פה
pochowana niewiasta,	2	נטמנה אשה
pani Szajndel, córka	3	מ' שינדל בת
pana i mistrza Awigdora	4	הר"ר אביגדר
Karo. Która odeszła	5	קרא שהלכה
do swej wieczności 7 dnia (szabatu)	6	לעולמה ביום ז'
27 adar 449	7	ך"ז אדר תמ"ט
według małej rachuby.	8	לפ"ק
Niech jej dusza będzie związana	9	תנצב"ה
w wieniec życia!		

מ' = מרת

הר"ר = הרב רבי

לפ"ק = לפרט קטן

תנצב"ה = תהא נפשה (נשמתה) צרורה בצרור החיים

Zmarła 5 III 1689 roku.

4. Szlomo Zelman Segal

Tu	1	פה
pochowany mąż	2	טמון איש
prawy i zac(ny) [...]	3	ישר ות(ם) [...]
w swoim dziele [...]	4	במלא(כתו) [...]
[...] To jest	5	ש[.] לים ה' ה'
Szlomo Zelman	6	שלמה זלמן
Segal, syn A. (np. Abrahama),	7	סג"ל בן א' ב'ה'מ'
syna zmarłego		
Sz. Zmarł 2 dnia tewet	8	ש' נפטר יו' ב' טבת
449 według małej rachuby	9	תמ"ט לפ"ק

סג"ל = סגן לוייה
 ב' המ' = בן המנוח
 יו' = יום
 לפ"ק = לפרט קטן

Zmarł 13 I 1689 r.

Nagrobek Szlomo Zelmiana Segal
 (źródło: fotografia własna,
 Cmentarz żydowski w Tarnowie, 2019)

5. Abram, syn Jehudy Arona

Tu	1	פה
pochowany mąż	2	נטמן איש
prawy. Abram,	3	ישר אברם
syn pana Jehudy	4	בן ר' יהודה
Arona. Który odszedł	5	אהרן ושהלך
do swej wieczności dnia	6	לעולמו יום
16 adar 457	7	ט"ז אדר תנ"ז
według małej rachuby. Niech jego	8	לפ"ק תנצב"ה
dusza będzie związana w wieniec		
życia!		

Zmarł 27 II 1697 r.

Nagrobek Abrama, syna Jehudy Arona

Źródło: fotografia własna, Cmentarz żydowski
w Tarnowie, 2019

Nagrobek Meira,
syna Cwi Segal
(jedna strona)
(źródło: fotografia
własna, Cmentarz
żydowski w Tarnowie,
2019)

6. Meir, syn Cwi Segal

Tu	1	פה
pochowany mąż prawy.	2	נטמן איש ישר
Postępował zacnie [Ps 15, 2].	3	הולך תמים ה'
Szanowany		
pan i mistrz Meir, syn naszego	4	הר"ר מאיר ב"מ
nauczyciela		
Cwi Segal, błogosławionej pamięci!	5	צבי סג"ל ז"ל שהל'
Który odszedł		
do swej wieczności 3 dnia 11 a(dar) ⁶	6	(לע) ר' יו' ג' י"א א(דר)

Z drugiej strony:

Tu pochowany mąż prawy.	1	פ"נ איש ישר הולך
Postępował		
zacnie [Ps 15, 2]. Nasz nauczyciel	2	תמים מו' מאיר במו"ה
Meir, syn naszego nauczyciela,		
pana i mistrza		
Cwi Segal. Zmarł 11 adar	3	צבי סג"ל נפ' י"א אדר
pierwszego 459. Niech jego dusza	4	ראשון תנ"ט תנצב"ה
będzie związana w wieniec życia!		

Zmarł 31 I 1699 r.

6 Ostatni werset odczytany przed zalaniem betonem.

Nagrobek Meira,
syna Cwi Segal (druga strona)
(źródło: fotografia własna, Cmentarz
żydowski w Tarnowie, 1999)

Nagrobek Barucha, syna Jehudy
(źródło: fotografia własna, Cmentarz
żydowski w Tarnowie, 2019)

7. Baruch, (syn) Jehudy

...	1	...
... Baruch (syn)	2	ברוך (בן) ...
Jehudy. ... (adar) drugi	3	יהוד (א) ... (אדר) שני

Z drugiej strony:

459 według małej rachuby [Rok 459 był rokiem przestępnym, w którym wystąpił drugi miesiąc adar].	1	תנ"ט לפ"ק
Niech jego dusza będzie związana w wieniec życia!	2	תנצב"ה

Zmarł od 19 II do 20 III 1699 r.

NAGROBKI Z XVII WIEKU BEZ ZACHOWANEJ DATY:

1. Według B. Friedberga pierwszym rabinem w Tarnowie był Szmuel Szmelka Horowitz (zm. w 1713 r.)⁷. Powołał się na tekst Arona Jelinka⁸. Według Friedberga rabin Horowitz pełnił urząd czterdzieści lat (czyli od 1673 r). Wydaje się prawdopodobne, że przed nim mógł pełnić urząd jeszcze ktoś inny. Tym bardziej, że już w 19 V 1670 roku nastąpiło porozumienie między tarnowskimi Żydami a mieszczanami, na mocy którego pod karą 14 grzywien nie wolno było przyjmować obcych Żydów, a rabina, kantora, szkolnika lub bakałarza mogli ustanawiać za zgodą właściciela miasta⁹. Obok nagrobka Szmuela Szmelki Horowitza znajduje się nagrobek, wykonany z „marmuru” chęcińskiego, którego cechy formalne pozwalają stwierdzić, że pochodzi z drugiej połowy XVII wieku. Nagrobek jest zapadnięty i nie ma możliwości odczytania końcowych wersetów (w tym daty śmierci i imienia ojca), co utrudnia jego identyfikację.

Nagrobek jest w kształcie wolnostojącej płyty, prostokątnej, zamkniętej łukiem trójlistnym. Choć swoim wyglądem przypomina nagrobek Szaloma Szachny z Krakowa¹⁰ i Naftalego Hirsza, zięcia Heszela z Lublina¹¹ (obaj zmarli w 1682 roku), to odróżnia się paroma szczegółami. W środkowej części zwieńczenia nie ma

7 B. Friedberg, *מראשית התחווה עדת ישראל בטארנוב*, [w:] A. Chomet (red.), s. 201.

8 A. Jelinek, *קורות סדר הלמוד, "בבורים"*, 1866, t. 2, s. 1–19.

9 J. Leniek, F. Herzig, F. Leśniak, *Dzieje miasta Tarnowa...*, s. 119; *Kodeks dyplomatyczny miasta Tarnowa*, rkps — brak daty spisania (obejmuje odpisy dokumentów z lat 1330–1798) [Biblioteka PAN-PAU], odpis nr 145.

10 L. Hońdo, *Inskrypcje starego żydowskiego cmentarza w Krakowie*, cz. 1, Kraków 2000, s. 229.

11 A. Trzeciński, *Świadkiem jest ta stela. Stary cmentarz żydowski w Lublinie*, Lublin 2017, s. 385.

Nagrobek rabina Leiba
(źródło: fotografia własna,
Cmentarz żydowski w Tarnowie, 2019)

Nagrobek Szajndel, córki Josefa Jozpy
(źródło: fotografia własna, Cmentarz żydowski
w Tarnowie, 2019)

przedstawienia symbolicznego tylko umieszczono w nim pierwsze litery inskrypcji: פה „tu”. Z kolei pozostała wypukła inskrypcja umieszczona jest w głębokiej prostokątnej płycinie.

Tu	1	פה
został pochowany pan, mistrz	2	נטמן הרב ר'
wybitny, wielkie	3	המופלג המאור
światło i pobożny.	4	הגדול והחסיד
Nasz nauczyciel, pan i mistrz Leib,	5	מהור"ר ליב זצ"ל
niech pamięć sprawiedliwego		
będzie błogosławiona!		
Przełożony sądu rabinackiego	6	אב"ד ור"מ דק"ק
i przełożony jesziwy świętej gminy		
Tarnów ...	7	טארנע ...

2. Na nagrobku Szajdel, córki Josefa Jozpy, data roczna śmierci jest uszkodzona. Mogła to być data od 419 (1659) do 509 (1749). Jednak 4 dzień 20 siwan wypadał każdego roku od 419 (1659) do 479 (1719). Podanie daty śmierci zmarłej w sposób pośredni nie jest łatwe, gdyż zachowany jest na cmentarzu tylko jeden nagrobek, którego cechy formalne (kształt nagrobka, kształt liter i charakterystyczne elementy inskrypcji) są zbliżone do nagrobka Szajndel. Jednak także na nim brak daty śmierci.

Zmarła 4 dnia 27 siwan 400(.)9	1	נפטרה ביום ד' ז"ך סיון ת(.)"ט לפ"ק
według małej rachuby. Niech jej		תנצב"ה
dusza będzie związana w wieniec		
życia!		
Tu pochowana niewiasta	2	פ"ט האשה
cnotliwa i pobożna.	3	הצנועה וחסידה
Pani Szajndel,	4	מרת שיינדל
córka uczonego w Torze,	5	בת התורני
naszego nauczyciela, pana i mistrza	6	מהור"ר יוסף
Josefa		
Jozpy, niech pamięć sprawiedliwego	7	יוזפא זצ"ל
będzie błogosławiona!		

3. Na cmentarzu znajduje się jeszcze jeden nagrobek, którego cechy formalne wskazują na XVII wiek. Jest to nagrobek kobiety. Czytelny jest jedynie początek inskrypcji:

Tu	1	פה
pochowana	2	נטמנה
Niewiasta po-	3	אשה ח
ważana i cno-	4	שובה וצ
tliwa. Pani	5	נועה מרת
(...), córka	6	בת (...)
...		...

Nagrobek kobiety (bez daty)

(źródło: fotografia własna, Cmentarz żydowski w Tarnowie, 2019)

BIBLIOGRAFIA

- Friedberg B., מראשית התחוות עדת ישראל בטארנוב, [w:] A. Chomet (red.).
Hońdo L., *Cmentarz żydowski w Tarnowie*, Kraków [2001].
Hońdo L., *Inskrypcje starego żydowskiego cmentarza w Krakowie, cz. 1*, Kraków 2000.
Fundacja Dokumentacji Cmentarzy Żydowskich w Polsce, Baza danych nagrobków cmentarzy żydowskich w Polsce, https://cemetery.jewish.org.pl/list/c_98 [dostęp: 16 marca 2019 r.].
Jelinek A., קורות סדר הלמוד, "בכורים", 1866, t. 2, s. 1–19.
Kodeks dyplomatyczny miasta Tarnowa, rkps — brak daty spisania (obejmuje odpisy dokumentów z lat 1330–1798) [Biblioteka PAN-PAU], odpis nr 145.
Leniek J., Herzig F., Leśniak F., *Dzieje miasta Tarnowa*, Tarnów 1911.
Muzeum Okręgowe w Tarnowie, *Acta consularia z lat 1621–1632*, MT-H-477.
Piszowa A., *600-lecie Tarnowa*, Tarnów 1930.
Trzeciński A., *Świadkiem jest ta stela. Stary cmentarz żydowski w Lublinie*, Lublin 2017.
Wróbel S., *Zbrodnie straszliwe w dawnym Tarnowie*, Tarnów 1992.

The oldest tombstones in the Jewish cemetery in Tarnow

Received:

02.11.2020

Accepted:

18.01.2021

Publication date:

February 2021

Abstract: The Jewish cemetery in Tarnów dates from the 16th century. It has an extremely valuable group of tombstones from the 17th, 18th and early 19th century. They are monuments of sepulchral art as well as cultural testaments — not only of Tarnovian Jews, but generally of Polish Jews. The article presents the oldest tombstones in the cemetery. The preserved tombstones originate only from the second half of the 17th century.

Key words: cemetery, Tarnów, Jews, Hebrew epigraphy
